

Tegelijkertijd en tussendoor

Gender, plattelandsontwikkeling en interactief beleid

Bettina B. Bock

Wageningen (Circle for Rural European Studies. Leerstoelgroep Rurale Sociologie 2002. Ook verschenen als proefschrift. 206 blz.

De agrarische sector heeft problemen. Varkenspest, mond- en klauwzeer en nu weer de vogelpest maken dat maar al te duidelijk. Maar ook voor het uitbreken van deze epidemieën stond deze sector al onder druk. Het aantal bedrijven loopt terug. Het platteland krijgt nieuwe bewoners die andere eisen stellen aan hun woonomgeving. Van agrariërs wordt gevraagd niet langer alleen maar producenten van voedsel te zijn, maar ook beheerders te worden van natuur en landschap. Daarnaast eisen consumenten en overheden garanties voor voedselveiligheid en stellen steeds hogere eisen aan dierenwelzijn, milieu en duurzaamheid van productie-methoden. Dit leidt tot stijgende productiekosten, terwijl de prijzen dalen en de concurrentie op de wereldmarkt toeneemt. Veel agrarische gezinnen hebben moeite het hoofd boven water te houden en zoeken daarom naar aanvullende bronnen van inkomsten. Steeds meer boeren en boerinnen combineren daarom het bedrijf met een betaalde baan elders, maar vaker nog wordt gezocht naar nieuwe bedrijfsactiviteiten. Dat kan een camping bij de boer zijn, of kamers met ontbijt, directe verkoop van groente of fruit aan huis, verwerking van producten op het bedrijf (jam of kaas), specialisatie in regio-specifieke pro-

ducten of ontwikkeling van diervriendelijke productiemethoden.

Veel van deze nieuwe activiteiten worden door vrouwen ondernomen. Vaak beginnen zij eraan om inkomen te genereren en zo bij te dragen aan het voortbestaan van het bedrijf. Maar zij doen het ook om een zelfstandig werkveld te hebben, om een eigen professioneel domein op te bouwen of om de sociale isolement van hun leven als boerin op te heffen. Het nieuwe werk mag niet teveel tijd kosten en niet teveel financiële risico's met zich meebrengen, het moet wel 'leuk' zijn en de kinderen mogen er niet onder lijden. Om die redenen geven veel plattelandsvrouwen de voorkeur aan nieuwe bedrijfsactiviteiten boven een betaalde baan buitenshuis. Zo blijven zij beschikbaar, in eerste instantie voor de kinderen, in tweede instantie voor het bedrijf. Bovendien kunnen zij bestaande hulpbronnen benutten. Eventuele verbouwingen voeren zij zelf met hulp van vrienden uit, vaak met tweedehands materiaal. Zij beginnen op kleine schaal, stap voor stap: tegelijkertijd en tussendoor. Doordat de investeringen gering zijn, kunnen zij er ook zonder al te grote verliezen weer mee stoppen als het werk of het inkomen tegenvalt of de kosten voor gezin of bedrijf te hoog blijken te zijn. Kleinschaligheid, inpasbaarheid, informaliteit en vrijblijvendheid zijn sleutelbegrippen. Daarbij willen deze vrouwen opereren binnen de grenzen van algemeen

geaccepteerde gedragscodes. Zij willen vóór alles een goede moeder en een goede boerin zijn.

Voor de meeste startende vrouwen zijn de eigen kennis en kunde belangrijke hulpbronnen. Die hebben zij niet zelden in eigen tijd verworven. "Een uit de hand gelopen hobby", wordt het dan genoemd. Opleiding en werkervaring – belangrijk voor buitenshuis werkende vrouwen – spelen bij bedrijfsactiviteiten nauwelijks een rol. Op termijn ontstaat echter vaak wel behoefte aan professionalisering en aan erkenning van de activiteit. Dan worden werk en privé gescheiden, zowel in ruimte als in tijd. De arbeidsomstandigheden worden verbeterd door vaste werktijden en professionele apparatuur. Sommigen nemen personeel in dienst. De tijd van zelfwerkzaamheid en experimenteren is voorbij. Het wordt tijd te investeren in kennis en advies. Pas in die fase kunnen vrouwen aankloppen bij de bank of de overheid om subsidies. "Eigenlijk kun je bij een bank niet klein beginnen. Die willen meteen een ondernemingsplan en dat kost veel geld." Ook de overheid heeft in de praktijk weinig op met geleidelijke ontwikkeling in kleine stappen. Subsidiereregelingen schrijven een andere aanpak voor. Deze opstelling van banken en overheid leidt tot voortdurende bevestiging en reproductie van het vrouwelijke model. Door ontzegging van de toegang tot externe hulpbronnen dwingen overheid en banken plattelandsvrouwen om hun initiatieven op te geven of via een alternatieve manier te werk te gaan. Het verschil in handelen tussen mannen en vrouwen wordt zo gecontinueerd, evenals het verschil in hulpbronnen, status en positie in het ontwikkelingsproces.

De specifieke aanpak van vrouwen maakt dat zij ook ondervertegenwoordigd zijn in de politieke besluitvorming. Ook dat heeft meer te maken met de wijze waarop politiek gedefinieerd wordt en de besluitvorming geregeld is, dan met de inzet van vrouwen. Zij zijn wel actief binnen relatief ongestructureerde, vrijwillige verbanden waaraan zij op persoonlijke titel deelnemen. Vaak staat hierin de oplossing van problemen in de directe leefomgeving centraal. Door het infor-

mele en kleinschalige karakter van dergelijke activiteiten blijven zij buiten het gezichtsveld van beleidsmakers. Die beschouwen plattelandsvrouwenorganisaties zelden als relevante deelnemers aan het beleidsproces. Het zijn vooral de overheid en gevestigde politieke organisaties die beleid ontwikkelen en implementeren, waarbij economische belangen de meeste aandacht krijgen. De toegankelijkheid van het beleidsproces voor plattelandsvrouwen blijft zodoende beperkt.

Bock stelde zich ten doel het specifieke karakter van de participatie van vrouwen te verklaren. Haar centrale vraag was waarom plattelandsvrouwen wel actief deelnemen aan praktische initiatieven maar niet doordringen tot de politieke besluitvorming over het plattelandsbeleid en nauwelijks gebruik maken van de beleidsinstrumenten waarmee de overheid initiatieven van bewoners wil stimuleren en ondersteunen. De participatie van vrouwen heeft zij geanalyseerd vanuit een rationeel keuzeperspectief. Dit gaat er vanuit dat naast processen van uitsluiting en discriminerende effecten vrouwen doelbewuste en doelgerichte keuzes maken op grond van eigen doelen en belangen, en een eigen afweging van kosten en baten. Zij plaatst deze keuzes binnen een endogene benadering van plattelandsontwikkeling. Daarin ligt de nadruk op de actieve rol die plattelandsbewoners in het veranderingsproces hebben. Plattelandsontwikkeling is niet iets wat hen overkomt, maar een proces waaraan zij via eigen activiteiten en initiatieven deel kunnen nemen. De laatste jaren krijgt de endogene benadering steeds meer aandacht. Kenmerkende mechanismen zijn onder meer: een stapsgewijze opbouw, een integratie van nieuwe activiteiten binnen bestaande praktijken, een flexibele inzet van beschikbare hulpbronnen, een hoge toegevoegde waarde en een laag economisch risico. De beschreven aanpak van vrouwen lijkt naadloos bij deze benaderingswijze aan te sluiten. Dat zij toch nog nauwelijks ondersteuning krijgen van buitenaf komt doordat een endogene aanpak weliswaar in beleidsnota's wordt bepleit, maar in de praktijk nog weinig

vorm heeft gekregen. Oude structuren, processen en definiëringpatronen houden nog steeds stand. Vrouwen kunnen ondersteuning krijgen om zich net als mannen te gedragen, niet voor hun specifieke, stapsgewijze aanpak.

Voorbeelden van die aanpak zijn in de studie op inspirerende wijze beschreven. Interessant is om te zien hoe – door eigen toedoen – het karakter van de activiteiten in de loop van de tijd verandert en steeds professioneler wordt. De analyse, gebaseerd op een aantal eerder uitgevoerde onderzoeken, heeft algemeen geldende waarde, al zullen bedrijfsactiviteiten voor ‘stadse’ vrouwen minder voor de hand liggen. Die hebben immers minder vaak de beschikking over bestaande hulpbronnen zoals producten uit eigen bedrijf of bedrijfsruimte, waardoor het ‘tegelijktijd en tussendoor’ opstarten van nieuwe economische activiteiten slechts in enkele gevallen tot de mogelijkheden behoort. Maar ook voor hen geldt dat vrouwen niet zozeer andere initiatieven ontplooiën dan mannen, maar dat zij deze op een andere manier vormgeven. Dit gaat vooral op bij de start van nieuwe economische activiteiten. Plattelandsvrouwen doen dat met relatief geringe investeringen en binnen de grenzen van de traditionele fatsoensnormen op het platteland. De onderzoekster constateert dat er op het platteland nog verrassend traditioneel gedacht wordt over de verhouding tussen mannen en vrouwen, maar ziet uiteindelijk weinig verschil met het gedrag van vrouwen uit de stad. Ook die kiezen veelal voor parttime werk of een minder ambitieuze beroepsloopbaan om zoveel mogelijk thuis te zijn en hun kinderen zo min mogelijk door derden te laten opvangen. Bovendien geldt voor beide groepen vrouwen dat zij veelal op een andere manier dan mannen deelnemen aan politieke activiteiten en dat zij minder toegang hebben tot beleidsinstrumenten. Het bestaande beleid reproduceert die verschillen. Dat kan alleen veranderen als vrouwelijke participatiewijzen als gelijkwaardig beschouwd worden en het beleid gelijkwaardige condities voor beïn-

vloeding biedt. Het toevoegen van emancipatieparagrafen aan regulier beleid (*gender-mainstreaming*) gaat te vaak voorbij aan een eenzijdige, ‘mannelijke’ definitie van de werkelijkheid.

Gerda Casimir